

A kiváló műsor előadói

zésekéből: „Csodálatos volt, fantasztikus volt, klassz temperamentum... Mind művészi, mind fizikai teljesítménye döbbenetes!” „Enikő kedves, aranyos, szép!” Halleluja!

Körmendi Péter zongoraművész ezúttal „beugrott” az állandó zongora-kísérő helyett (Covid miatt), de ilyen magas szinten már könnyű, és minden bravúros játék. Köszönjük!

A prima, híres örmény ízek a *dr. Issekutz Sarolta Erdélyi örmény konyha fűszerezve* szakácskönyv sikerét öregbíti. Maradék-talanul elfogyott minden.

Köszönjük Kovács László György képviselő úrnak, hogy velünk volt, hogy pártfogol minket. Jó érezni a *Budavári Önkormányzat* képviselő testületének egyetértését és folyamatos segítségét azért, hogy feladatunkat elláthassuk, sikerrel teljesíthessük.

Nélkülözhetetlen a támogató együttműködés az *Erdélyi Örmény Kulturális Központtal*! Köszönjük a ránkfgyelést, támogatást!

Az ANI – *Budavári Örmény Színház* vezetője Várady Mária, a szép műsor

háziasszonya, szerkesztője, könnyed műsorvezetője, örömmel hallotta *dr. Issekutz Sarolta*, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnök-asszonyának elismerő szavait, és hogy további vállalkásokra biztatja művészeinket!

Ezúton köszönöm *Szekeres Nikoletta* igazgatónő empatikus hozzáállását, aki mindent megtett az előadás érdekében. Tudom, hogy ezáltal segítette a mi hatalmas sikerünket a Jókai Anna Szalonban.

Nem kétséges, hogy készülhetünk a XVI. Budavári Örmény Nemzetiségi Napra. Reméljük, hogy a Kedves Közönség akkor is velünk lesz!

Az érdeklődő közönség

Fabók Dávid

„Csak az halt meg, akit elfelejtenek” Czárán Gyula, a Bihar-hegység feltárója

„Mint pusztító villám sújtott le folyó évi január 6-án Kolozsvárt a hír, hogy *Czárán Gyula*, egyesületünk tiszteletbeli tagja, szívszélhűdésben hirtelen meghalt Menyházán. Hogy mi volt *Czárán Gyula* a turistaság terén, arról fogalmat szerezhetett az, aki e folyóiratnak vagy a *Turisták lapjának* évfolyamait 1899-től figyelmesen lapozgatta.” Írta 1906-ban, a Kolozsváron megjelenő *Erdély* című honismereti folyóirat 1-2. száma. De ki is volt *Czárán Gyula*, aki „turistáskodással” szerzett hírnevet magának?

Czárán Gyula, vagy *Seprősi Czárán Gyula* 1847 augusztus 23-án az Arad megyei Seprősön született, nemességet szerzett örmény eredetű családban. Apja *Czárán Gergely*, egy Aradon letelepedett örmény kereskedő unokája, anyja *Baracházai Capdebó Anna*. A család 1830-ban vásárolta meg a seprősi, több ezer hektár kiterjedésű birtokot.

A Czáránok Gyergyóból kerültek a seprősi pusztára. Gyergyóba pedig a moldvai városokból és lengyelországi telepekről. A moldvai örmény telepek a XV. század elején jelennek meg. A XVII. században kisebb-nagyobb csoportokban települnek át Erdélybe, ahogy Tarisznyás Márton gyergyószentmiklósi történész felvázolta volt az útjukat. Évszázados moldvai tartózkodásuk emléke megőrződött olyan családnevekben, mint a Czárán – földműves, Kápdebó – ökörfej, Korbuly – holló, Vakár – marhakereskedő, Verizár – káposztás. Főként állatkereskedők, később állattenyésztők voltak. Az alföldi puszták alkalmasak hatalmas csordák legeltetésére. Egy vásár után a környék parasztjai kisémmizve érezték magukat, mivel az új tulajdonosok azonnal hozzákezdtek a natúrrendezéshez, s a földkimérések meglehetősen erőszakos-

san folytak le. Még lázadás is fellobbant, éppen Seprősön, Körösköz legnagyobb településén, 1824-ben. *Kovács Géza* aradi történész *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak* című könyvében feldolgozta a múlt századi eseményeket is. Az úriszék végül is kártalanította a jobbágyokat, újra merre a külső telkeket és a közlegelőt, egyben megerősítette a Czáránok birtokjogát. *Idős Czárán János* 200 forintos adományt hagyott a szárhegyi kolostornak, ez gyergyói kötése utolsó szálát jelentette. Immár

nemcsak honosnak érezték itt magukat a Czáránok, de rokon és barát örmény-magyar családokat is idecsalogattak a román faluba, a Csíkyakat, Kapdebókat, Kövéreket, ők jelentették Seprős magyarságát *Kralovanszky László* okleveles hadmérnökkel együtt, aki szintén földet vásárolt volt a seprősi pusztán.

Czárán Gyula az elemi Seprősön végzte. Középszkolai tanulmányait Aradon, az Aradi Minorita Gimnáziumban kezdte, majd Pozsonyban folytatta. Mérnök szeretett volna lenni, de apja kívánságára jogi tanulmányokat folytatott Budapesten 1865-1867 között, majd Bécsben. Egy súlyos hólyagos himlő és tüdőgyulladás után, második szigorlata előtt kénytelen volt befejezni tanulmányait és 1871-ben hazatért Seprőse, hogy betegeskedő apja helyett gazdálkodjék. A gazdálkodás és a jog helyett azonban inkább kirándulni szeretett. Beutazta Erdélyt, a Magas-Tátrát és több európai országot, mint Olaszország, Németország, Ausztria, a Francia Alpesek.

45 évesen kezdte el a Selmecebányai Erdészeti és Geológiai Egyetemet és el is végezte. A családból több neves ügyvéd származott, ám a legnevesebb *Czárán Gyula* lett. Midőn atyja meghal, birtokait bérbe adja, s jövedelméből Menyházán villát bérel, ahol a teleket tölti. Az év többi részét alkotó turistáskodással tölti.

Az Országos Örmény Önkormányzat tagja, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület alelnöke és az Erdélyi Örmény Kulturális Központ Intézményvezető helyettese, *dr. Czárán István* le származottja jelen cikk főszereplőjének. Vele való beszélgetésből ismert tény, hogy *István* felmenői voltak a korabeli *Czárán Gyula* birtokok bérlői, ezen bérleti díjakból fedezte *Czárán Gyula* felderítő útjait.

Nemcsak bejárja a hegyeket, de feltárja barlangjait, s leírásokat közöl a Turisták

Lapjában, az Erdélyben és a Nagyvárad című lapokban. Hangulatos leírásai mellett útikalauzt ír, a Bihar-hegység feltárására nem sajnál sem időt, sem fáradságot, sem pénzt. 1880-1905 között, tehát 25 éven keresztül minden energiáját a Bihar-hegység kiépítésére, az itteni turistaság fellendítésére fordította. Utakat, hidakat, létrákat készíttetett szinte a hegység minden látnivalójához. Mindezt a saját költségén. Vízéseket, sziklaalakzatokat, karsztjelenségeket tárt fel. Útjelzéseket, útjelző táblákat helyeztetett el. Egyetlen emberként egy egész terület munkáját végezte el. Turistatársai a „Galbina fejedelme” címmel tüntették ki a nagy alkotót.

„Országosan ismertté vált neve a révi barlang felfedezése és feltárása alkalmából, pedig aránylag még ez volt egyike az ő legkisebb turista alkotásainak.” Írja róla szintén a már idézett *Erdély* című folyóirat, majd kiemeli:

„Mindenkivel barátságos, nyájas, el-özékeny, a szegényeknek és szűkölködőknek pedig bőkezű jótévedője, gyámolítója volt. Menyházán díszes karácsonyfával és gazdag ajándékokkal szokott kedveskedni a szegényeknek, amiről másfél héttel halála előtt sem feledkezett meg, pedig ekkor szivbaja már mindig sűrűbben és erősebben kezdte gyötörni.

Efféle jótévedményben igen sok szegény embert részesített. Amikor Biharfüredet kirándulásainak központjává tette, hogy a kirándulók számára elegendő számú ló álljon rendelkezésre, a közeli falvak megbízható lakosainak pénzt adott lóvásárlásra, azzal a kikötéssel, hogy az évad alatt a lovak a fürdőközönség rendelkezésére álljanak és hogy a lovak vételárát a kirándulásra szerzendő pénzből neki lassanként visszafizessék.

A hozzá legközelebb állók véleménye szerint jobb és nemesebb volt, mint aminőnek

legjobb barátai hitték. Valódi mintaképe volt a határozott, nemes férfias jellemnek. Erős akarata nem ismert akadályt az emberi gyengeségek leküzdésében, az önképzésben, a jónak munkálásában.

Szerette a zenét és négy hangszeren maga is kiváló technikával és finom ízléssel játszott, dacára annak, hogy az utolsó időben folytatott életmódja mellett az esztendőnek legfelsőbb egyharmadrészét töltötte szép és kényelmes menyházai lakásán, hangszerei, könyvtára, gyűjteménye között.”

Czárán egyik legnagyobb eredménye, hogy számos olyan barlangot fedezett fel, melyeket sem a nagy elődök, nehéz megközelíthetőségük miatt pedig sem a helyi lakosok nem ismertek. Egyik kiemelkedő barlangi tevékenysége a Meleg-Szamos vadregényes forrásvidékének feltárása, kiépítése volt, melynek a Szamosbazar nevet adta, benne a 260 méter hosszán végigjárható sziklaalagúttal, az Aragyásbarlanggal. E csodálatos területeket a *Turisták Lapjában* ismertette, mely 1905-ben 39 oldalas különnyomat formájában önállóan is megjelent.

Barlangos szempontból legjelentősebb a Meziádi-barlanggal kapcsolatos tevékenysége. A barlang első szakaszát már korábban is ismerték, Czárán viszont az egész, közel 3,5 kilométer hosszú barlangot felkutatta, lépcsőkkel, létrákkal járhatóvá tette, és a cseppkőképződményeket elnevezte. 1902-ben fejezte be a munkát, s az 1903-ban megjelent „*Kalauz a Biharfüredi kirándulásokhoz*” című könyvében 16 oldalon ismertette a barlangot és adott útmutatót a bejárásához.

Nevéhez köthetik többek között a Galbina szurdokának és barlangjainak, a Csodavár pazar szakadékdolinájának és barlangja első részeinek, a menyhási Citramontán-barlangnak feltárása és kiépítése is.

Jelentős szerepe volt a révi Zichy-barlang (most Révi-vizesbarlang) feltárásában. 1903 novemberében az általa végzett robbantások nyomán jutottak be *Handl Károly*val a barlang első részeibe. A további feltárásban és kiépítésben személyesen már nem vett részt, de állandóan figyelemmel kísérte és támogatta a munkákat. A barlang 1905. évi megnyitására az *Erdély* című folyóiratban részletes leírást ad a barlang bejárható részéről, mely 18 oldalas különnyomatban önálló füzetként is megjelent.

Dr. Czárán István megemlíti, hogy amikor Czárán Gyula Menyházára költözött és elkezdte járni a hegyeket nagy szakállal és egy bottal, a helyi babonás emberek „priculici”-nak vagy „prikulicsnak” nézték (a prikulics egy ártó szellem a román mitológia szerint, a rossz emberekből lesz haláluk után „priculici”) és pár alkalommal állítólag meg is verték. Idővel azonban megismerték Czáránt és megszerették, ugyanis nagyon sok ember munkaadójává vált a turisztikai útvonalak kiépítése kapcsán.

„Érdemtelenségre nem pazarolta jószágát. Kitűnő érzéke volt embereinek megvásárlásában. Aki nála feltáró munkálatai közben csak egyszer is dolgozott, az mindig büszkén emlegette, hogy ő is járt Czáránnal. Ennek olyan kvalifikáló jellege van a Bihar-hegységben, hogy elmondja magáról az is, akit meg nem illet. Ha az általa megindított turista-élet a Bihar-hegységben tovább fejlődik, elképzelhető, mennyire fog szaporodni Czárán ál-„munka társai”-nak a száma, a hogy ő szokta volt nevezni napszámait” írja az Erdély.

„A természetnek szokatlanul nagy méretű tárgyai, aminő egy hatalmas vízese, katlan, föld alatti teremsor stb. parányi-ságunk, gyengeségünk érzetét kelti fel

bennünk, megfélemlitenek; azért, amikor Czárán ilyeneket mutat, mindig elvezet szép kilátó helyekre is, ahol lelkiünk fel-emelkedik, gondolatunk szárnyakat kap, ahol önérzetünket, bátorságunkat visszanyerjük. Az ő kőrútjai rendszeresen a megismert imponáló, megfélemlítő természeti jelenségek legyőzésével végződnek. Akadályt nem ismerő, merész kivitelben rejlik az ő turista alkotásainak nagysága. Valóságos hősköltevények ezek a maguk nemében!” Dr. Szádeczky Gyula 1905 nyarán egy társasággal felkeresi a Galbinaközközben a Czárán Gyula vezette munkálatok színhelyét. Íme, hogyan ír erről: „... betértünk a keskeny hasadékszerű völgy részletbe, mintegy varázsütésre megváltozott a kép. Fejedelmi remek parkba jutottunk, ahol a különböző szélességű és lejtésű ösvények, külön lovak és külön gyalogosok számára, szelik egymást, vezetnek egyrészt le a völgybe, a tomboló Galbina mellé, másrészt pedig fel a barlangi hotelbe (...) egy régi vízelőtörés szája ez, amely kb. 10 méter szélesség mellett vagy 25 méter mélyen nyúlik be a Tábor-hegy mészkő sziklatömegébe. Előtermében a fal mellett tűzhelyek, nedves ruha szárítására szolgáló állványok foglaltak helyet. Beljebb kétoldalt tábori ágyak, fenyőlombbal, vízhatlan takarókkal borítva, középen asztal, körülöttük különböző vastag fatörzsekből fűrészelt üldökék. Hátsó részén emelvények szolgálták a podgyász elhelyezésére, leghátul az összeszűkülő végében pedig a robbantáshoz szükséges dinamit-ládák voltak elrejtve. Czárán személyes szükségleteire két szolgát tartott, az egyik szakácskodott és őrizte a hotelt, a másik követte őt a munkálatokat irányító és ellenőrző utában. [...] Reggel házigazdánk volt az első, aki felkelt. Négy órakor talpon volt az egész személyzet. Reggeli után minden-

ki munkához látott, amelyből mi rendszeresen csak késő este tértünk vissza, amikor készen várt bennünket a párolgó bab- vagy lencseleves. Felszerelésünkben előkerültek a legkülönbözőbb élelmiszerek, farskástvágyunkat igen változatos és gazdag lakomával elégítettük ki, miután számot adtunk egymásnak a napi eredményekről. Czárán a maga személyét illetően a lehető legegyszerűbben élt. Finom turista élelmiszerei raktáron voltak, de ezek nagyrészt inkább csak vendégei részére tartotta.”

Az utolsó évben mindig sűrűbben kezdett jelentkezni asztmátikus bántalma, ami időnként megnehezítette mozgását is. Bajának igazi komoly természetéről Menyházára hazatérőben, december közepe táján szerezhetett tudomást, mert Menyházáról irt első levelében szól olyan hangon, melyet azelőtt sohasem használt.

„Nekem bizony, úgylátszik nem nagyon jól fog az újév beállítani. Már régebbi idő óta fejlődő szívbjajom most az ősszel, különösen az utolsó időben, úgylátszik, nagy haladást tett, s úgy érzem magam, hogy elénekelhetem Petőfivel:

Bizon, bizon csehül vagyunk!
Mellem szorul, majd megfúlok;
Szivem táján valami rág...
Belőled én, árnyékvilág,
Aligha el nem patkolok.

Növéréi Szidónia, Csiky Viktorné és Irma, Özv talpasi Kabdebo Béláné családjakkal együtt, az első nyugtalanító hír vételére siettek hozzá. Vele töltötték Mennyházán a karácsonyi ünnepeket. Szokása szerint most is díszes karácsonyfával és ajándékokkal örvendeztette meg a szegény gyermekeket. Állapota annyira megnyugtató lett, hogy az ünnepek után csak Szidónia maradt nála, a többi családtagok a legjobb reménységben mentek haza Budapestre, illetőleg Seprőrsre.

Ő maga azonban nagy gonddal rendezett el mindent, mintha érezte volna a komoly veszedelmet. Halála napjának reggelén felkereste meghitt jó barátját Rallauer Kristóf menyházai plébánost, akinél levő régebbi végrendeletét újjal cserélte ki. Este még jóízűen megvacsorált, de vacsora után hirtelen rosszul lett. Aggódó nővére papért küldött, de mire a jó barát megérkezett, a legnemesebb szív végkép megszűnt dobogni.

Végrendelete szerint egyszerű fakoporsóban temették el, ott, ahol a halál utól érte. Az a nagy szeretet, amellyel a vidék szegény népe iránta viseltetett, megható temetésén abban nyilvánult, hogy előkelő nagy számú rokonain és tisztelőin kívül megjelentek küldöttségileg a közeli falvak egyszerű román nemzetiségű lakosai is.” Jegyezte fel Czárán életének végét Dr. Szádeczky Gyula.

Czárán Gyula halálára Ekefalvi (Merza Gyula)

Erdő, szikla, vizzuhatag
Alig öltött téli ruhát...
S íme, hőszenfedő alatt
Már gyászolják Czárán Gyulát.

S ki sok barlang mehét ásta,
Most úgy szállt a föld mélyébe,
Hogy az E. K. E nagy utásza
Átlépett az öröklétbe.

Ez utolsó kirándulás,
Melyből visszatérés nincsen,
Méglep, mint egy csillaghullás...
S bánkódunk a veszített kincsen.

A természet oly sok titkát
Egy öltön át kifürkészte,
De hová a halál vitt át:
Az talányok rejtett fészke.

Örök álmod legyen boldog
Madárdal s vízesés mellett,
Mig Biharban annyi ormot
Beszárnyal turista lelked!

S szellemed, ha felénk röppen,
Hegyrajongók ideálja!
Meglásd, hogy él az E. K. É. Ben
Emlékednek dús gyopárja.

Czárán Gyula emlékezete

A Magyar-Örmény Könyvtár 14. köteteként 2006-ban Budaörsön Fancsali János kiadásában Czárán Gyula emlékkönyv jelent meg.

Czárán Gyula nevét őrzi a Mézgedi-cseppkőbarlang, vagy más néven Czáránbarlang, Czárán-cseppkőbarlang.

A Magyar Természetbarát Szövetség 1991-ben Czárán-emlékplakett alapított.

Az Erdélyi Kárpát-egyesület folyamatosan emléktáblával jelöli meg azokat a helyeket, ahol tiszteletbeli tagjuk, Czárán Gyula tevékenykedett.

Nevét viseli az Erdélyi Kárpát Egyesület aradi Czárán Gyula Osztálya.

Tiszteletére készítette az Erdélyi Kárpát Egyesület aradi Czárán Gyula Osztálya a Czárán Gyula-emlékutat.

Czárán Gyula mellszobra